

Puhutko samaa kieltä kuin

Kesäisessä saunaillassa on tarjolla paljon aineksia murrekeskusteluun. Murresanoihin voi liittyä vahvoja tunteita ja muistoja. Moni muistaa tarkkaan, keneltä tai missä tilanteessa on jonkin murren sanan lapsuudessaan oppinut.

Tiia Haapakangas

Miksi sanotaan koivunoksista tehtyä, kimpuksi sidottua saunomisvälinettä? No tietysti vihta. Ei kun vasta. –Vihta! –Vastapas! Rovaniemäläiselle murteiden tuntijalle, emeritalettori Marketta Harju-Auttille vastan ja vihdan raja on tuttu. Hän on kotoisin Rovaniemen itärajalta Auttin kylästä, mutta asuu nykyisin yli kuusikymmentä kilometriä lännempänä kaupungin keskustassa.

–Meillä Auttissahan se on vasta, mutta täällä kaupungissa vihta, hän toteaa.

Työuransa Harju-Autti teki vihdan mailla Oulussa. Murreraja ei ole liialti elämää häirinnyt.

–Sehän on kotikielen sana, jota käytetään perhepiirissä. Ei se kovin usein tule vastaan, hän pohtii.

VIHTA-VASTA-sanapari on hyvä esimerkki siitä, miten suomen murteet eroavat joskus jyrkästikin toisistaan. Yleisin jakolinja kulkee itä- ja länsimurteiden välillä, ja niin myös vihdassa ja vastassa.

Kesäisen murrekeskusteluun on tarjolla paljon muitakin sytykeitä kuin kimppu koivunoksia. Kun kainuulainen tulee sauno-

maan eteläpohjalaiselle mökille, kielikeskustelun voi aloittaa esimerkiksi siitä, lämmitetäänkö sauna klapeilla, klappuilla, pilkkeillä vai saunapuilla.

Sen jälkeen voidaan miettiä, laitetaanko pesuvedet saaviin, korvoon vai korveeseen. Entä ammennetaanko vettä kuupalla, napolla vai kauhalla?

Kun on riittävästi saunottu, löylytelty tai kylvetty, voidaan maljat tai vadit lopuksi huutoa, huutoa tai viruttua.

MURTEET saattavat herättää ihmisisä vahvojakin tunteita. Suomen murteiden sanakirjan päätoimittaja **Nina Kamppi** on myös huomannut, että usein ihmiset mieltävät, että heidän itse käyttämänsä sana on neutraalimpi kuin muiden murteiden vastineet.

Osa murreanoista tosin onkin nykykielenpuhujille neutraaleja, sillä ne ovat vakiintuneet yleiskieleen. Esimerkiksi *ilta* ja *kesä* ovat alkujaan itäisiä murreanoja. Niiden läntiset vastineet *eh-too* ja *suvi* ovat puolestaan nykyään leimallisesti murteellisia tai jopa ylättyisiä eli ikään kuin runollisia.

Murteet kiinnostavat puhujiaan, ja murren sanakirjan toimituskin saa paljon tiedusteluja sanojen merkityksistä, levinneisyysalueista ja etymologiasta eli sanojen historiasta.

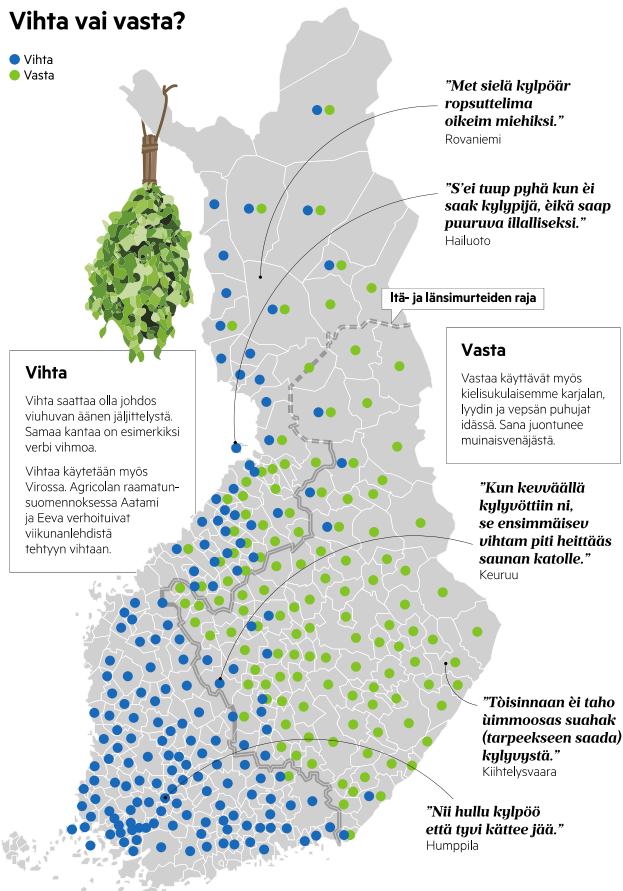
–Murren sanat voivat olla hyvin-

vihdan eli vastan taittelusta. Jutussa käytettiin koivunoksista sidottua saunomisvälineestä molempia muotoja. Se oli virhe! Palautetta riitti. Jopa saman lehden toimituksessa saattoi syntyä kiistaa paikallisten ja junantuomien välillä siitä, kumpi on ”oikein”, vihta vai vasta.

Meillä LM:n yhteistoimituksessa istuu toimittajia Turusta Sodankylään ja Vaasasta Kajaaniin. Lisäksi vaikuttaa muuttolie, itsekin olen kasvanut osa osakaslehdistämme ilmestyy läntisellä murrealueella, käytämme jutuissamme nykyisin vihta-sanaa. Pahoitte- lut vasta-ihmisille.

Vihta vai vasta?

● Vihta
● Vasta

Lähteet: Suomen murteiden sanakirjan toimitus, Kaisa Häkkinen artikkelillä Saako olla vihta vai vasta? (Tiede 2010), Kotus Jukka-Petteri Eronen

aute-ryöpyn

KOMMENTTI

Riikka Happonen
@lannenmedia.fi

Harva asia aiheuttaa suuremman kommenttitulvan kuin se, puhutaanko lehtitekstissä vastasta vai vihdasta.

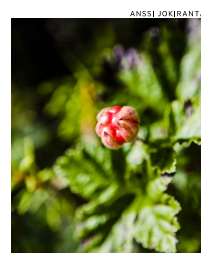
Teimme vuosi sitten Lännen Median teemasivuille jutun

MUISTILISTA

Marjasanasto haltuun ja sukuloimaan!

1 Marjoja voi *poimia*, *noukkia*, *nuokkia*, *kerätä* tai *noppia*. *Poimia* on käytössä pääosin Karjalasta Pohjois-Pohjanmaalle ulottuvalla vyöhykkeessä. *Noukkia* on läntisempi ilmaus.

2 Jos Hämeen seudun *hal-laimet* tuntuvat oudoilta, tutumpia nimityksiä on suomen murteissa tarjolla paljon:

vadelma, farlema, varelma, faadelma, faarelma, vaapukka, vaterma, valerma, vaarain ja vattu – tai hal-la, hallama ja haluna.

3 Pohjois-Suomessa ja Pohjois-Pohjanmaalla poimitaan *hilloja*, Itä- ja Keski-Suomessa *lakkoja* ja eteläisimmässä Suomessa *muuraimia*. Murteista löytyvät myös *valokki*, *lintti*, *nevamarja* ja *rahkamarja*.

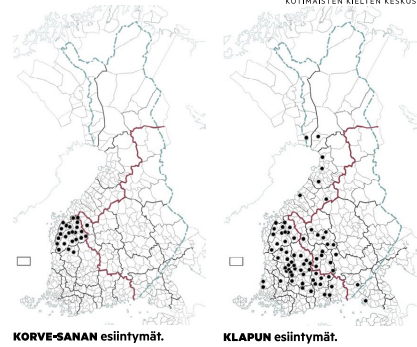
4 Soiden kultamarja on suomalaisille niin tärkeä, että sen kypsyyssasteillekin on paljon nimiä. Jos Itä-Suomessa lakka on *muuraimella*, se on raaka. Murteissa raaka marja voi olla myös *tupella* (kuvassa), *supussa*, *pihkapää*, *röhhä* ja *klipo*.

Lähde: Suomen murteiden sanakirjan toimitus, Kotus

saunakaverisi?

SILJA VIITALA

KORVE-SANAN esiintymät.

KLAPUN esiintymät.

SAUNOMISEEN liittyvissä sanoissa on paljon eroja murteiden välillä. Esimerkiksi pesuvettä voi ammentaa niin kauhalla, napolla kuin kuupallakin. Kuvassa Saara Palokangas Sompasaunassa Helsingissä.

kin tärkeitä. Joku voi esimerkiksi tarkkaan muistaa, keneltä on jonkun sanan lapsuudessaan oppinut, Nina Kamppi sanoo.

Sanoja saunomiseen

Halko on tuttu polttopuusana kaikkialla Suomessa, mutta sen merkityksessä voi olla eroja esimerkiksi pituuden suhteen.

Klapeja laitetaan saunan pesään etenkin lounaisessa Suomessa. Yksittäisiä *klapi*-sanan esiintymiä kansanmurteaineistossa on myös Kiikoisista, Urjalasta, Kaustisilta ja Pellosta.

Samaa tarkoitava *klapu* on käytössä Keski-Suomessa, Hämeessä, Etelä-Pohjanmaalla ja niiden lähialueilla. Paikoin klapija käytetään myös pohjoisempaa länsimurteissa.

Pilkkeitä polttopuut ovat pääosin itämurteissa, mutta jonkin verran sanaa käytetään myös länsimurteissa.

nempänä samoin kuin Lapissa. *Saavi* on käytössä koko maassa. *Korve* on eteläpohjalainen nimitys korvalliselle puuastialle, joka tosin nykyään on useimmiten muovinen. *Korvo* puolestaan on laajemmin käytössä Suomen keskikorkeudella. *Korvon* levikki piirtyy kartalle leveänä vyöhykkeenä Karjalasta Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalle. Monista murreanoista poiketen se ei siis asetu selkeästi itä- tai länsimurteiden puolelle.

Näissäkin sanoissa voi olla merkityseroja eri murteiden välillä. Esimerkiksi Peräpohjolassa *korvoksi* on nimetty saavia pienempää juoma-astiaa.

"Jos tuut akaks niin ei lopu ves korvosta, eikä kuulumat otastas." (Soini)

Kuupaksi kutsutaan varrellista ammennusastiaa ainakin Pohjois-Satakunnassa, Hämeessä ja Kymenlaaksossa sekä paikoin

pohjoisempanakin esimerkiksi Savossa ja Keski-Pohjanmaalla. Murreanoista on usein eri muotoja. *Kuuppa* voikin olla murteessa myös esimerkiksi *koopa*, *kooppi* tai *kuuppo*.

Kauha on kautta Suomen tunnettu ammennusastian nimitys, mutta *kuupan* tapaisena eli lyhytvartisena ja isoperäisenä se on itäinen ja pohjoinen.

Kauhalla pesuvettä ammennetaan lähinnä Karjalassa sekä Pohjois-Savossa, Kainuussa, Pohjois-Pohjanmaalla ja Peräpohjolassa.

Länsimurteissa *kauha* tarkoittaa usein samaa kuin *kapusta* itämurteissa eli vanhastaan isoa puulusikkaa.

Napolla vettä ammennetaan etenkin Etelä-Pohjanmaalla ja Hämeessä ja paikoin myös Keski- ja Pohjois-Pohjanmaalla sekä Savossa.

Sanan versioita ovat esimerkiksi *nappu*, *naappu* ja *knaappu*

tai *naappu*. *Kousa* on puolestaan käytössä eteläisimmässä Suomessa, Varsinais-Suomesta Kymenlaaksoon.

"Emäntä sano että pankaa kuuppa (sahtisaavin) reunalle että ne saa käylä juamassa, ihmiset, hautaajaisviaraat." (Kangasala)

Huuhtelevinen on karkean jaon mukaan itämurteissa *huuhtomista* ja länsimurteissa *viruttamista*. Huuhtelevista on myös *huljuttaminen*, johon yleensä kuuluu edestakainen liike.

Tosin Karjalassa ja Savossakin *virutetaan*, mutta silloin ei huuhdella, vaan venytetään. Kielen tutkija Ilona Paajanen on *Kielikello*-lehden artikkelissaan todennut, että näissä murre-eroissa keskinäinen ymmärrys voi joskus kadota täysin.

– Vanhastaan Sammatissa latitioiden kuuraus päättyi siihen, kun niitä *virutettiin* veren kans ja

pyhkittiä. Tämä saattaa itäsuomalaiseen korvaan kuulostaa brutaalilta – veriseltä venyttämislä, Paajanen havainnollistaa.

Esimerkissä yleiskielen d edustuu r:nä, jolloin vesikin saattaa muuttua vereksi.

Huutominen tai huhtominen voi olla myös huhkimista, erityisesti itä- ja pohjoismurteissa.

"Minä kuivvaaj ja huuhoo astiat." (Reisjärvi)

"Pittää huljuttaa se korvo hyväks." (Kiuruvesi)

☉ Juttua varten on haastateltu Suomen murteiden sanakirjan toimitusta ja emeritalehtori, FM Marketta Harju-Auttia. Lisäksi lähteenä on käytetty *Kielikello*-lehden artikkeleja. Murresanojen esimerkit ja esiintymätiedot perustuvat Suomen murteiden sana-arkistoon.

HYVÄ KYSYMYS

Mitä löytyy Suomen murteiden sanakirjasta?

Tiia Haapakangas

● Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen (Kotus) verkkosivuilta löytyy *Suomen murteiden sanakirja* (SMS), jossa on tuhansia sanoja, muttei vielä viittaa tai vastaa.

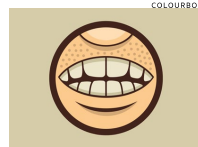
Mikä kirja on SMS?

– *Suomen murteiden sanakirja* kuvaa kaikki suomen kielen murteet. Sanakirjaa toimittaa Kotimaisten kielten keskus. Sanakirjaa tehtiin ensin painettuna

kahdeksan tuhatsivuista osaa. Ne kattavat aakkosvälin *a–kurvot-taa*. Sen jälkeen sanakirjaa alettiin tehdä sähköisenä, ja nyt viimeisin sana on miellyttävää tai reipasta ihmistä kuvaava *lofka*. Joissakin sanoissa on myös levikkikartta.

Minkälainen aineisto sanakirjassa on?

– SMS pohjautuu maailmanlaajuisesti poikkeuksellisen laajaan aineistoon, Suomen murteiden sana-arkistoon. Siinä on kaikkien

COLOURBOX

suomen murteiden talteen saatu sanasto. Sanakirjan murteita voidaan osin pitää jo väistyvinä eli katoavina kielimuotoina. Sa-

"Kyllä siellä leukariihä puitiin." (Pudasjärvi)

SUOMEN MURTEIDEN SANAKIRJA
Leukarihi (Suon soittamisesta)

nakirjatyo aloitettiin 1900-luvun alussa, ja sanoja kerättiin aina 1970-luvulle asti. Vastaajat ovat olleet pääosin maanviljeli-

jöitä, emäntiä ja metsätyöntekijöitä.

Päivitetäänkö sanakirjaa?

– Uutta aineistoa ei enää kerätä. Uusia sana-artikkeleja ilmestyy vuosittain noin 6 000, ja valmiiseen sanakirjaan tulee noin 350 000 murre sanaa. Kirja on täynnä sanahelmiä käyttöön otettavaksi.

Vastaukset koosti Suomen murteiden sanakirjan toimitus.